

A középiskolák szerepe a roma diákok továbbtanulásában

Betekintő

Kutatásunk célja annak feltérképezése volt, hogy milyen tényezők segítik a roma származású, többségében hátrányos, vagy halmozottan hátrányos helyzetű fiatalok felsőoktatásban történő továbbtanulását. Kiemelten annak vizsgálata, hogy azon középiskolák, amelyek eredményesek voltak a diákok továbbtanulásának segítésében, milyen módszereket, eszközöket alkalmaztak, ennek kapcsán fellelhetőek-e jó gyakorlatok. Kutatásunk eredményeképpen kétféle – mintának is tekinthető – modell rajzolódik ki. Az egyik modell alapja az, hogy kifejezetten a hátrányos helyzetű roma gyerekek beiskolázására koncentrálnak (az iskolában a roma tanulók aránya meghaladja a 90%-ot). A másik modellt az inkluzív oktatás jellemzi. Ennek a sajátossága, hogy a kedvező oktatási feltételek biztosítása mellett kiemelt figyelmet fordítanak a diákok személyes segítésére.

A kutatás bemutatása

A Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS) támogatásával a Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Karának oktatói 2019 áprilisa és szeptembere között végezték el a jelen tanulmány alapját jelentő kutatást. A kutatás célja a középiskolás tanulók továbbtanulását segítő és akadályozó tényezők összefoglalása volt a Hajú-Bihar megyében működő felsőoktatási roma szakkollégiumok hallgatóinak példáján keresztül.

Kutatási célként azt határoztuk meg, hogy olyan jó gyakorlatokat, programokat, módszereket gyűjtsünk össze, amelyek segíthetik a roma hallgatók felsőoktatásba való bekerülését, iskolai sikerességét, előmenetelét. Ezenkívül fel kívántuk tárni ezen hallgatók esetében a sikeres pályautat fékező jelenségeket is.

A kutatásban a következő kérdésekre kerestünk választ:

1. milyen módszerek, programok megvalósításával segítették a középiskolák a roma fiatalok felsőoktatásba való bekerülését,

2. a középiskolákban milyen módszereket alkalmaznak az iskolai sikeresség előmozdítására,

3. milyen hátránycsökkentő szolgáltatások segítették/segítik a kutatásba bevont roma fiatalokat a pályájuk során,

4. milyen akadályok, hiányok fékezik, gátolták az előmenetelt,

5. milyen javaslatokat fogalmaznak meg a sikeres pályaut további erősítésére?

Maga a vizsgálat alapvetően három részből állt, az első szakaszban a Hajdú-Bihar megyében működő három roma szakkollégium (Lippai Balázs Roma Szakkollégium, Wáli István Református Cigány Szakkollégium és Szent Miklós Görög Katolikus Szakkollégium) hallgatóit kerestük meg, hogy egy kérdőíves vizsgálat keretében feltárjuk a középiskolai tanulmányokkal kapcsolatos tapasztalataikat és véleményüket. A három szakkollégium hallgatóinak teljes körű lekerdezésére törekedtünk. 2019 májusában összesen 92 hallgató tanult a vizsgált szakkollégiumok

ban, közülük végül 67 fő töltötte ki a kérdőívet. A kutatás másik, nagyobb egységét a három szakkollégium vezetőjével készített hosszabb interjúk elemzése jelentette. Végül, a kutatás harmadik részében, elsősorban a kérdőíves vizsgálat eredményeire alapozva, felkerestük azokat a középiskolákat, ahonnan kettő vagy annál több hallgató érkezett a szakkollégiumokba. Ezt a kiválasztási szempontot azért tartjuk fontosnak, mert egy-egy tanuló bekerülése az adott iskolából véletlenszerű is lehet. Ezen kiválasztási elv mentén összesen kilenc középiskola igazgatójával készítettünk interjút. Két olyan középiskola volt, a Biriben működő Dankó Pista Óvoda, Általános Iskola, Középiskola, Kollégium és Alapfokú Művészeti Iskola és a Kisvárdai Bessenyei György Gimnázium és Kollégium, ahonnan nagyobb számban érkeztek a roma hallgatók a felsőoktatásba, így a szakkollégiumba. A középiskolák igazgatóival – egy kivétellel – személyesen készült interjú. (Egy igazgató írásban vállalta a válaszadást.) Az iskolák vezetői mellett a középiskoláknak otthont adó kilenc település polgármesterét is megkerestük, közülük végül hatan vállalták, hogy válaszaikkal segítik a kutatásunkat. Összesen tehát kilenc

iskolaigazgató és hat polgármester válaszaira alapozva fogalmazzuk meg a válaszainkat a kutatási kérdéseinkre, és a tanulmányunk megállapításai is alapvetően ezekre épülnek.

A kutatásba a következő iskolákat vontuk be:

1. Bessenyei György Gimnázium és Kollégium, Kisvárd
2. Berettyóújfalui Szakképzési Centrum Karacs Ferenc Gimnáziuma, Szakgimnáziuma és Szak középiskolája, Püspökladány
3. Dankó Pista Óvoda, Általános Iskola, Középiskola, Kollégium és Alapfokú Művészeti Iskola, Biri
4. Esze Tamás Gimnázium, Mátészalka
5. Berettyóújfalui Szakképzési Centrum Szilágyi Dániel Gimnáziuma és Szakképző Iskolája, Hajdúhadház
6. Bocskai István Gimnázium, Hajdúböszörmény
7. Berettyóújfalui Szakképzési Centrum Arany János Gimnáziuma, Egészségügyi és Közgazdasági Szakgimnáziuma, Berettyóújfalu
8. Kőrösi Csoma Sándor Református Gimnázium, Hajdúnánás
9. Szent Bazil Görög Katolikus Gimnázium, Hajdúdorog

Szakirodalmi áttekintés

A családi háttér iskolai teljesítményre gyakorolt hatásainak a vizsgálata az 1960-as évektől vált a pedagógia és az oktatásszociológia kiemelt kérdésévé. Az egyik legnagyobb hatású, az Egyesült Államok közoktatási rendszerét alapvetően megváltoztató vizsgálat Coleman (1974) nevéhez fűződik. A vizsgálat egyik elsődleges célkitűzése annak feltérképezése volt, hogy mi állhat az afroamerikai diákoknak a fehér bőrű diákokhoz viszonyítottan átlagosan rosszabb iskolai teljesítményének hátterében. Az okok között a családból hozott szocializációs hátrányok mellett a szegregált, rosszabb minőségű oktatást (kevésbé felszerelt iskolák, kevésbé felkészült és motivált tanárok stb.) emelte ki Coleman. A kutatásban résztvevők egyúttal javaslatot tettek egy, a hátrányok csök-

kentését célzó iskola-előkészítő foglalkozás bevezetésére és a teljes gyermekpopulációra kiterjedő integrált oktatás megvalósítására. Ennek hatására elindult a színes bőrű diákok fehér bőrűeket oktató intézményekbe való – ekkortól a gyermekek többségét érintő – beiskolázása és rendszeres szállítása („buszoztatása”) (Somlai 1997).

A XX. század második felében Európa több országában is kitüntetett kutatási kérdéssé vált a családi szocializáció és az iskolai eredményesség kapcsolata. Angliában Bernstein (1975) mutatott rá a középosztály, illetve a munkásosztály eltérő nyelvhasználatára, jellemzően eltérő családszerkezetére („személyorientált”, illetve „pozicionális család”), eltérő nevelési elveire és gyakorlatára. Arra, hogy a középosztály nyelvhasználatán

alapuló oktatás hogyan járulhat hozzá az egyenlőtlenségek újratermelődéséhez.

Bourdieu (1974) vizsgálatai pedig a francia oktatási rendszer kapcsán mutattak rá arra, hogy a gyermeknek döntően a családból hozott „habitusa” hogyan befolyásolja az iskolai előmenetelt azáltal, hogy az iskola, a pedagógusok gyakran a családból hozott ismereteket, hozzáállásokat, illetve stb., vagy ezek hiányát értékelik, s ezáltal hogyan terelődnek többségében a kedvezőtlenebb családi helyzetű gyermekek az alacsonyabb szintű oktatás irányába.

Ezen eredmények jól mutatják, hogy a családi háttér alapvetően befolyásolja a gyermekek iskolai előmenetelét. Ebből következően a hátrányos helyzetű családokból érkező gyermekek – legalábbis többségében – kedvezőtlenebb iskolai előmenetelre és majdan kedvezőtlenebb munkahelyi státuszra számíthatnak. Ugyanakkor napjainkban országoként jelentős különbségek vannak a tekintetben, hogy a közoktatási rendszer mennyiben képes kompenzálni a családi szocializáció hatásait, s ennek eredményeképpen csökkenteni a hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű családokból érkező gyermekek hátrányait. Magyarország közoktatási rendszere e tekintetben meglehetősen rossz eredményeket produkál. Ahogy Lannert (2018: 277) az OECD 2014. évi beszámolójára hivatkozva megfogalmazza: „A PISA-felméréseken 2000 óta egy rangsorban mindig Magyarország van az élen: itt határozza meg legjobban a családi háttér a tanulói teljesítményeket [...] Ez természetesen kétes dicsőség, mert ez az erős összefüggés azt is jelenti, hogy a magyar iskola nem igazán segít a hátrányos helyzetű családokból jövő gyerekek hátrányait lefaragni. Megmutatkozik ez abban is, hogy Magyarországon az átlagosnál alacsonyabb az úgynevezett reziliens tanulók aránya, tehát azoké a tanulóké, akik jobban teljesítenek az iskolában, mint az a családi háttérük alapján – az adatok alapján – várható lenne.”

Kutatásunk szempontjából kiemelten fontos megemlíteni, hogy a roma családok szociodemográfiai státusza jelentősen kedvezőtlenebb, mint a nem roma családoké. Bernát Anikó (2018: 146) tanulmányából idézve, „a teljes magyar népességben belül tízből hárman éltek szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben

2009-ben (29,6 százalék), ami a következő években eleinte emelkedett, a 2013-as csúcson már 34,8 százalék volt, majd folyamatosan csökkent, és 2017-ben 25,6 százalékon állt. A szegénység azonban háromszoros arányban érte el a romákat a nem romákhoz képest: a romák háromnegyedével (75,6 százalék) szemben a nem romák negyede (24,7 százalék) élt szegénységben vagy kirekesztettségben...”

E két tényező – vagyis a többségében kedvezőtlen családi szocializációs körülmények és az iskolai egyenlőtlenségek csökkentésének hiánya – együttes hatása alapján nem meglepő, hogy a romák az országos átlagnál jelentősen rosszabb képzettségi mutatókkal rendelkeznek.

Az NTFS Monitoring-adatbázisa (Bernát 2018: 155) szerint a nem roma népességnek hozzávetőlegesen az ötöde (20,4%), a romáknak viszont a négyötöde (80,2%) rendelkezett csupán alapfokú végzettséggel 2017-ben. Jelentősek a különbségek a középfokú és a felsőfokú oktatásban részt vevő 15–24 éves korosztályok tekintetében is. E korosztályok 40,6%-a vesz részt középfokú oktatásban a nem romák, míg csupán 24,2%-a a romák esetében. Még drasztikusabbak a különbségek a felsőfokú képzések esetében, melyben a 15–24 évesek nem roma fiataljainak 18,3%-a, a romáknak viszont csupán 0,8%-a vett részt 2017-ben. Kiemelkedően fontos mérőszám az iskolai lemorzsolódás is: míg a nem roma fiatalok 12,5%-a, addig a romák 65,3%-a tekinthető korai iskolaelhagyónak.

Jelen kutatásunk interjúalanyainak meglátásai, valamint saját felsőoktatási tapasztalataink azt mutatják, hogy a képzés idő előtti befejezése a felsőoktatásban is nagyobb arányban érintheti a roma, mint a nem roma származású tanulókat. Míg a fenti egyenlőtlenségek a családi szocializációs különbségek és az oktatás működési eredményének tükrében nem meglepőek, az azonban már a fentiekből sem következik, hogy „2010 és 2017 között a középiskolások aránya 7 százalékot csökkent, 43,7 százalékról 40,7 százalékra. Igazán drámai, közel 3 százalékpontot, összességben pedig 30 százalékos csökkenést a középfokú oktatásban eleve kisebb arányban részesülő romák körében találunk 2013 és 2017 között, mivel 34,0 százalékról 24,2 százalékra,

10 százalékponttal csökkent négy év alatt a roma középiskolások aránya, miközben a nem romáké lényegében alig változott ez idő alatt (42,7 százalékról 41,6 százalékra csökkent).” (Bernát 2018: 156.) Mindeközben 2015-től az addig ezzel ellentétes irányú tendencia megfordult, s a felsőoktatásban is csökkenésnek indult a roma fiatalok aránya (2015: 1,7%; 2018: 0,8%, Bernát 2018: 155).

Lényeges kérdés, hogy a hátrányosabb helyzetű csoportok, köztük a romák, jelentős részének fel-emelkedési esélyeit, ezáltal jobb minőségű életét elősegítő képzettség-szint-emelkedése miatt torpan, sőt fordult meg. Ugyanakkor fontos

kiemelni azt is, hogy az alábbi adatok legalábbis némi fenntartással kezelendők, a csökkenés hátterében egyik meghúzó tényező lehet az is – legalábbis az általunk kérdezett iskolaigazgatók (pl. Hajdúböszörmény) válaszai alapján –, hogy egyre inkább jellemző, hogy a nem roma környezet által a romák közé sorolt, sőt a roma nemzetiségi önkormányzati választáson is részt vevő családokból érkező diákok egy része nem szeretné, ha romaként tartanák őket nyilván. Volt, aki még jelentős ösztöndíj-támogatásról (Cinka Panna Ösztöndíj) is lemondott amiatt, hogy nehogy romaként tekintsenek rá a többiek.

A kutatási eredmények bemutatása

A vizsgált térség szociodemográfiai folyamatainak kapcsán kutatási témánk szempontjából fontos kiemelni, hogy a vizsgált megyék lakosságának csökkenése (KSH 2019) mellett a roma lakosság száma és számaránya jelentősen növekedett (Tátrai és mtsai 2017). Az összes népességszökkenésben kiemelkedő szerepet játszott a fiatalabb és a középkorú, képzettebb, alapvetően aktívabb, tette később lakosság elvándorlása, melynek az egyik fő oka a térség kedvezőtlen jövedelmi viszonya lehet. E folyamat eredményeképpen az idősebb és a hátrányosabb helyzetűek, köztük a romák, aránya növekedett (Bálint és Obádovics 2018; Gödri 2018). Ezen egyre bővülő csoport tagjaira jellemző az alacsonyabb képzettségi szint, ezáltal a nehezebb foglalkoztathatóság és a kedvezőtlenebb bérkilátások. Mindezen

a képzettségi szint emelkedése vélhetően segíthetne, ám a romák körében az utóbbi években megtorpant, sőt vissza is fordult a képzettségi szint emelkedésének tendenciája (Bernát 2018). Éppen ezért kiemelten fontos kérdés, hogy mindezt mi okozhatja, hogyan lehetne e tendenciát megfordítani, mivel lehetne hozzájárulni a jelentős arányban hátrányos helyzetű romák képzésekbe való nagyobb arányú becsatornázásához, még inkább a képzésekben való bent tartásához.

A következő fejezetekben a kutatás során elkészített 18 interjú tapasztalatait foglaljuk össze néhány olyan szempont alapján, amelyek a roma diákok továbbtanulása szempontjából döntő fontosságúnak gondolunk. Az első ilyen szempont a vizsgált iskolák diákjai társadalmi-gazdasági összetételének vizsgálata.

Az iskolák beiskolázási bázisa, a diákok jellemző szociodemográfiai helyzete

Az intézmények vezetőinek válaszai alapján az iskolákat három típusba sorolhatjuk az oda járó gyermekek szociodemográfiai háttere alapján. Az első típusba az igazgatók meglátása alapján magas státusúak járnak, a másodikba átlagos háttérrel rendelkezők, míg a harmadikba főleg

alacsony státusú diákok, akik között magas a hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetűek aránya.

Magas státusú tanulókkal a kutatásba bevontak közül három iskola rendelkezik önbesorolásuk alapján. Az elsőbe, a hajdúnánási iskolába az

igazgató elmondása szerint nagyon jó családi háttérű, értelmiségi szülők gyermekei járnak, akik számára fontos a tudás, és emiatt választják ezt az iskolát. Mindössze egy olyan gyermek van, ahol a szülők alapfokú végzettségűek. A második, mátészalkai igazgató a tanulói összetételt „homogénként” jellemzi: a tanulók 3%-a hátrányos helyzetű (a továbbiakban HH), 1,5%-a halmozottan hátrányos helyzetű (a továbbiakban 3H), és kevesebb mint 1% a roma nemzetiségűek aránya. A diákok az iskolát tudatosan választják, szinte mindegyikük felsőoktatásban tanul tovább. A harmadik, hajdúböszörményi iskola már vegyesebb képet fest az igazgató elmondása szerint, akiket így a magas és átlagos státusúak közé is besorolhatunk. Az igazgató szerint osztályfüggő a családi háttér, a nyolcosztályos gimnáziumba és a nyelvi előkészítő osztályba elsősorban a helyi értelmiségi, vállalkozói és vezető réteg gyermekei járnak, míg a többi osztályba főleg alsó középosztálybeli háttérrel rendelkezők gyermekei. A gyerekek nemcsak Hajdúböszörményből, de a környező településekről (Hajdúhadház, Téglás, Hajdúdorog) is átjárnak, vannak közöttük kollégisták, valamint Arany János Tehetséggondozó Programos diákok is. Az intézmény vezetője kiemelte, hogy náluk a roma származás prioritást élvez a felvételi második körében.

Az átlagos státusú iskolák közé sorolhatjuk a fent bemutatott Hajdúböszörményt, valamint Püspökladányt, Berettyóújfalut és Hajdúdorogot. A püspökladányi iskolába közel harminc településről járnak a diákok, van Arany János Kollégiumi Programban (a továbbiakban AJKP) résztvevő is, de sok a helybeli is. Az igazgató a diákjait „átlagoként” jellemzi, az AJKP-s gyerekekről emeli ki (kb. 120 fő), hogy (halmozottan) hátrányos helyzetűek. Az igazgató elmondása alapján azonban ránézésre egyik diákjuk sem rászoruló, gondozatlan vagy elhanyagolt, mert a mai fiataloknak rendkívül fontosak a külsőségek, hogy hogyan ítélik meg őket mások. A diákok valós szociális helyzetéről főleg a különböző (pl. védelemben vételi) határozatokból értesülnek. A berettyóújfalui iskolában egyre csökkenő gyermeklétszámról számoltak be, valamint úgy látják, hogy a mai fiatalok egyre nagyobb arányban szeretnék már középiskolás

korokban egy nagyobb városba, például Debrecenbe költözni. Emiatt általában a gyengébb képességűek maradnak, így néhány évvel ezelőtt csökkentették a gimnáziumi osztályok számát, és mellette növelték a szakgimnáziumi osztályokét, azonban 2019-ben a csökkenő gyerekszám miatt már csak két-két osztályt tudtak indítani. A gyerekek összetételét változónak látja az intézmény vezetője, tapasztalatai alapján folyamatosan nő a hátrányos helyzetű, azaz HH-s (9%), és a halmozottan hátrányos helyzetű, azaz 3H-s (3%) gyerekek aránya, valamint egyre gyakrabban találkoznak olyan problémákkal, amelyekkel korábban nem. Ilyen például a védelemben vétel vagy a korai (9. osztályos) terhesség. Főleg ezek a helyzetek vezetnek iskolai lemorzsolódáshoz. A hajdúdorogi iskolában kb. 80-90 kollégista van, a többiek helyiek vagy bejárók. A hátrányos helyzetűek főleg egyszülős családok gyermekei, de olyan is előfordul, hogy a nagyszülő neveli a gyermeket. A HH-s gyerekek 52-en vannak, a 3H-sok 25-en.

Az iskolák közül az igazgatók válaszaik alapján hármat sorolhatunk az alacsony státusúak közé: Kisvárdát, Hajdúhadházat és Birit. Mindhárom iskolában jelentős a roma gyerekek aránya. A kisvárdai intézmény hatvannyolc általános iskolával van kapcsolatban, főleg Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékből érkeznek hozzájuk a diákok, de vannak kárpátaljai és Hajdú-Bihar megyei tanulók is. Az iskola hátránykompenzáló hatása jelentős, kompetenciatesztekkel mérhető. A hajdúhadházi iskolába 90%-ban roma tanulók járnak, nagy részük hátrányos helyzetű is. A középiskola sokat tesz a diákok felzárkóztatásáért, ahogy a birisi középiskola is. Utóbbiba szintén 90%-ban roma tanulók járnak, nagy részük hátrányos helyzetű is. Jelentős arányban vannak olyan „problémás gyerekek” is, akiket más iskolákban már nem fogadnak szívesen.

Ahogy láthattuk, a szakkollégiumokba érkező tanulók nagy része az otthonról hozott hátrányok mellett az iskolai nehézségektől is szenvednek, hiszen többségük olyan iskolából érkezik, ahol magas a hátrányos helyzetű és halmozottan hátrányos helyzetű diákok aránya. A pedagógusok számára ez „nehézített terep”, azonban motivációjuk és befektetett munkájuk

láthatóan meghozza a gyümölcsét, hiszen általuk a hátrányos helyzetű, roma tanulók is esélyt kapnak a társadalmi ranglétrán való feljebb

lépésre, a társadalmi reprodukciós folyamatok megszakítására, amelynek egyik eszköze a sikeres felvételi a felsőoktatásba.

Iskolai problémák és azok kezelése (lemorzsolódás)

Az iskolai lemorzsolódás megítélése kapcsán a válaszadók eltérő helyzetértékelést adtak azzal kapcsolatban, hogy mekkora gondot jelent ez a jelenség. Az iskola elhagyását komoly problémaként értékelő iskolavezetők a lemorzsolódás fő okaként a motivátlanságot, érdektelenséget említik, de jelentős mértékben befolyásolja a helyzet súlyosságát, hogy a szülők hogyan viszonyulnak a kérdéshez. *„Ahol a szülő nyitott, ott tudnak segíteni. Ahol a szülő falaz a gyereknek, vagy arra használja, hogy a kisebb testvérekre vigyázzon, ott esélytelen segíteni.”* (interjú7) Ezek a problémák főként a szakgimnáziumi osztályokra jellemzők. Összességében mindezt nem tartják roma problémának, ezért nem veszik igénybe roma mentorok segítségét. Ugyanakkor alkalmaznak védőnőt, végeznek megelőzést, pályaorientációt, képességfelmérést, s az egyéni pályaorientációhoz pszichológusok segítségét is igénybe veszik.

Az interjúalanyok véleménye szerint a lemorzsolódást többek között mentorálással és a szülőkkel való folyamatos kapcsolattartással lehet csökkenteni. További ösztönzőként felmerültek konkrét gyakorlati javaslatok is, például hogy aki végez, ingyen jogosítványt szerezhet, ami komoly motiváló erő lehet. Hasonlóképpen, az is motiváló, ha a vállalkozónál szakmai gyakorlaton lévő fiatalokat, ha jól dolgoznak, a vállalkozók az iskola elvégzése után felveszik. Volt olyan vizsgált iskola, ahol magas a lemorzsolódás aránya, ez a jelenlegi 160-170 fős össz-

létszámból 60 tanulót érint. Azért nem fogynak el teljesen az osztályok, mert közben érkeznek is diákok.

„Ha a tanuló eléri a 16. életévét, akkor a szülők kiveszik az iskolából. Különösen a fiúkat, akik kőművesnek tanulnak, mert a szakma alapjait addigra megtanulják, és könnyen megkeresnek mostanában 10 000 forintot naponta.” (interjú 5)

Itt a lemorzsolódás megelőzésére először beszélgetéssel, meggyőzéssel próbálkoznak. Az is előfordul, hogy inkább elengedik őket 1-2 hétre dolgozni, ami nem egészen szabályos, de néha így rá lehet őket venni, hogy utána visszatérjenek az iskolába. A vezető véleménye szerint „meg kell alkudni”; ha a családnak szüksége van a pénzre, akkor a gyerek úgyis el fog menni dolgozni. Egy másik intézményben a lemorzsolódás csökkentése érdekében beszélnek a szülővel, a gyerekkel, külön és közösen is. Behívják őket, igyekeznek meggyőzni őket, az osztályfőnök utánamegy a családnak, telefonál. A tapasztalatok szerint van, akit meg lehet győzni, ez a többség egyelőre, de van, akit nem, s van, akit el sem tudnak érni.

Az intézmények másik csoportjában nem tartották súlyosnak a lemorzsolódási arányokat, ami évismértékkel jellemzően 6-7 főt tett ki évente. Emellett is van lemorzsolódást jelző rendszerük, melynek segítségével személyesen figyelnek a veszélyeztetettekre. Rendszerint motivációs probléma áll a háttérben, amit az iskolapszichológus segítségével lehet kezelni.

A hátrányos helyzetű gyermekek speciális segítése

Az interjúalanyok egy része arról számolt be, hogy egyre több a hátrányos és a halmozottan hátrányos helyzetű gyermek, és az intézményben olyan fogalmakat és jelenségeket ismertek

meg az elmúlt években, mint a „védelemben vett gyermek”, a tanulói jogviszony igazolatlan hiányzás miatti megszüntetése vagy a terhesség miatti magántanulói státusz. Itt egyre több

gyerek számára szükséges különleges vagy speciális módszerek alkalmazása, akár gimnáziumba, akár szakgimnáziumba jár.

Az érintett diákoknak az intézmények többféle módon is igyekeznek segítséget nyújtani, az egyik az iskola saját alapítványán keresztül történik. Ez jelenthet anyagi segítséget, például versenynevezési díjak kifizetését, vagy anyagi hozzájárulást egy osztálykiránduláshoz. Ezenkívül komplex módszereket is alkalmaznak a tanórába beépítve, melyek segítenek a felzárkóztatásban, érzékenyítésben. Az alternatív pedagógiai módszereket megpróbálják a tanórába építeni, bár pedagógiai szempontból – saját bevallásuk szerint – a legtöbb intézménynek ebben még szükséges fejlődnie. Habár mindenki számára világos, hogy érdekük, hogy jól működjön az iskola, nehéz megértetni a pedagógusokkal, hogy ezeket a problémás gyerekeket nem tudják nem felvenni, nekik kell változni, hogy tudják őket tanítani. Módszertani váltás kell, hogy tudják, hogy kell őket motiválni, és csökkenteni a lemorzsolódást.

Hasonló vélemény hangzott el egy másik intézményben is, ahol a vezető szerint a hátrányos helyzetű roma gyermekek tanulásának segítésében a szülőkre külön oda kell figyelni, így az intézmény tanárai rendszeresen találkoznak velük, az osztályfőnök sokszor a szülőknek is segít, ha gondjuk van. Esti képzéseket is indítanak, ezek sokak számára jobban elérhetőek. A már végzeteknek is igyekeznek segíteni, hogy munkahelyet találjanak.

„Az egyik fontos és hatékony módszer az, hogy akár személyesen kimegyünk a diákokért, amikor nem jelennek meg vizsgán. Ez rendszeresen megtörténik, például a legutóbbi érettségi alkalmával, amikor néhányan nem jelentek meg az írásbelin. Akkor az osztályfőnök kocsiba ült, és behozta őket.” (interjú5)

A roma gyermekek tanulásának elősegítésében rendszerint a családsegítővel és iskolai szociális segítővel működnek együtt. Az iskolákban van

ugyan ifjúságvédelmi felelős, de előfordul, hogy az kapja ezt a feladatot, akire „sikerül rászózni”. Utóbbival egyelőre ismerkednek, osztályfőnöki órákat tartott különböző témákban (konfliktuskezelés, pályaorientáció), szociometriát készített, a problémajelzésben is segítséget nyújtott, hogy merre induljanak. Az otthoni bántalmazás problémájának felmerülése esetén és a problémajelző lapok megírásában tudott segíteni. Egyéni beszélgetésre nem volt idő. Iskolapszichológus tudna ebben segíteni, de ő többnyire csak heti néhány órában tartózkodik az intézményekben, ez pedig „semmire nem elég”.

Több iskolában is működött korábban MACI-KA, most pedig Útravaló program, illetve Út a szakmához program is. A tanulók nagy számban vesznek részt valamelyikben, és a tanárok is teljes kapacitással dolgoznak ezekben a programokban. Ha nem is vesznek részt a diákok minden foglalkozáson, fontos, hogy azt érezzék, tartoznak valakihez; látható, hogy a mentorok órain jobban teljesítenek, ha a többi tárgyból nem is. Létezik ezenkívül a „Lépj előre az életben” pályázat számos kompetenciafejlesztés lehetőségével. Említették még a mentori foglalkozást, ahol bármilyen problémával lehet hozzájuk fordulni: például egy iskolalátogatási papírral, hogy hogyan kell elintézni, vagy bármilyen jellegű közös ségi problémával, ha gondja van a társaival vagy egy tanárral.

Többnyire úgy vélték a megkérdezettek, hogy egységes nevelő-oktató munkával lehet segíteni a roma gyerekeket. Ehhez azonban elfogadó, toleráns pedagógusok kellene, amit megnehezít, hogy a pedagógusok többnyire nem kaptak semmiféle felkészítést a sajátos nevelési igényű tanulók integrált nevelésével kapcsolatban. Így a pedagógusok nem alkalmaznak kimondottan alternatív módszereket, de a módszereik nem is minden esetben hagyományosak.

Roma és nem roma diákok tanulási motivációjában megfigyelhető különbségek, a roma gyerekek célzott segítésének speciális eszközei

A korábbi kutatások szerint (Liskó 2005) a roma tanulók esetében a gyenge iskolai teljesítményt a pedagógusok sok esetben az alacsony tanulási motivációval magyarázzák. Ennek oka pedig gyakran az, hogy a gyerekek családi, lakóhelyi környezetében, ismeretségi körében nincsenek számukra pozitív mintát szolgáltató személyek. Több szempontból a jelenlegi kutatás is hasonló eredményeket hozott. A roma diákok tanulási motivációjával kapcsolatban alapvetően két állásponttal találkoztunk a kutatás során. A válaszadók egyik csoportja elsősorban azt hangsúlyozta, hogy ebben a tekintetben sem lát alapvető különbséget a roma és a nem roma tanulók között. Különösen jellemző ez a vélemény a válaszadó polgármesterekre, ők a helyi románem roma együttélés kapcsán fogalmaztak meg hasonló véleményt, és ezt a diákok egymáshoz való viszonyára is igaznak gondolják. Ha vannak is különbségek, azok nem feltétlenül a tanulókkal vagy a képességekkel függnek össze, hanem például a magaviselettel.

A kutatásunk szempontjából érdekesebbek azok a válaszok, amelyek szerint megfigyelhető különbségek a két csoport között.

„A roma diákok hamarabb érnek, ugyanakkor sokszor kilátástalanabbnak érzik az életüket, nem gondolkodnak előre, nem terveznek, és ez határozza meg a tanuláshoz való viszonyukat is, nem tartozik a prioritások közé.” (interjú 5)

Akik a különbség pusztán megállapításán túl az okokat is megpróbálták keresni, többnyire hasonló területen találták meg a válaszokat. Az egyik ilyen megállapítás alapvetően nem etnikai okokra vezet vissza a különbségeket, sokkal inkább a diákok társadalmi hátterét látja döntőnek, és ennek megfelelően a nem roma diákok egy részével kapcsolatban is hasonló tapasztalatokról számolnak be. Az iskolai karrierben tapasztalható különbségek (a gyakorlatban ez többnyire a tanulási nehézségeket jelenti) a családi háttérrel magyarázhatók az interjúalanyaink szerint.

A tanulási motiváció esetében is az a döntő, hogy a tanuló mögött megvan-e a szükséges családi háttér, a támogató és inspiráló közeg. Ennek hiányában még a tehetséges tanulóknak is kicsi az esélyük arra, hogy eljussanak a felsőoktatásba vagy akár csak az érettségi vizsgáig.

„Ha a szülő partner, akkor közösen tudják támogatni abban, hogy tanuljon, akár otthon, akár az iskolában. A családi háttér és a gyerek motivációja a meghatározó, hogy sikeres lesz-e az iskolai pályafutása.” (interjú 8)

Részben egyfajta kulturális különbségre hívják fel a figyelmet azok, akik a roma tanulók körében megfigyelhető „érzékenységet” hangsúlyozták; a tanár hozzáállása az ő esetükben kiemelten fontos.

„Jelentős a különbség a két csoport között, a roma gyerekek sokkal érzékenyebbek, vigyázni kell minden tanárnak, hogy mit mond. Ha egyszer is csúnyán beszél, neki többet nem fogadnak szót, és ugyanolyan hangnemben beszélnek vele azután.” (interjú5)

A roma gyerekek célzott segítése kapcsán megfogalmazott vélemények természetesen alapvetően összefüggenek azzal, hogy látnak-e sajátosan roma tanulókra jellemző nehézségeket, illetve miben látják az eltérés okát. Azok a válaszadók, akik szerint nincs különbség a roma és nem roma tanulók között, illetve azok, akik szerint az eltérések lényegében a szocioökonómiai státusz különbözőségére vezethetők vissza, megfelelő megoldásnak látják a megfelelően kiválasztott pedagógiai módszerek alkalmazását, és a felzárkóztató programok fontosságát emelték ki. Ha a családi háttér jelenti a lemaradás okát, akkor visszatérő gondolat az interjúk során, hogy az iskolának részben át kell vennie a család szerepét ebből a szempontból. A családi háttér „pótlása” néhány esetben odáig terjedt, hogy amikor néhányan nem jelentek meg az írásbelin, akkor az osztályfőnök kocsiba ült, és behozta őket. Emellett kiemelten fontos lehet a türelem,

amivel a középiskolába érkező tanulókat kezelni kell. Bár többnyire azt halljuk, hogy az iskolában a tananyag mennyisége miatt nincs lehetőség a lassabb haladásra, ezeknél a tanulóknál ez sok esetben létszükséglet lenne. Óvatos kritikaként

az is megfogalmazódott, hogy az általános iskolában nem megfelelően értékelték a diákok teljesítményét, így a középiskolában szembesülnek csak azzal, hogy mennyire le vannak maradva.

Külső kapcsolatrendszer, amely hozzájárul a roma fiatalok segítéséhez, továbbtanulásához

A külső kapcsolatok közül kiemelkedően fontos lehetne a helyi roma/cigány önkormányzatokkal kialakított együttműködés, ám a gyakorlatban csak néhány interjúalany számolt be bármiféle közös munkáról. A roma/cigány nemzetiségi önkormányzattal való kapcsolat esetében elsősorban a megkérdezett polgármesterek tudtak érdemi információkat szolgáltatni, hiszen elsősorban ők vannak kapcsolatban velük. Ugyanakkor az általuk felvázolt helyzet sok esetben nem igazán szívdertő, a megkérdezett iskolavezetők tapasztalatai szerint ezek az önkormányzatok nem sokban járultak hozzá a roma diákok továbbtanulásához. Az egyik válaszadó polgármester az oktatási problémákon túllépve, általánosabban is megfogalmazta a helyi cigány önkormányzattal kapcsolatos véleményét. Több interjúban felmerült, hogy bármiféle együttműködés ezekkel a nemzetiségi önkormányzatokkal nagyon személyfüggő, az önkormányzat személyi összetételétől függ, hogy mennyire eredményes a közös munka. Az iskolák vezetői is csak szerény mértékű közös munkáról tudtak beszámolni, a legtöbb intézményben viszont inkább arról panaszkodtak, hogy a nemzetiségi önkormányzat inkább a szakképzés iránt érdeklődik, az érettségire adó iskolákkal kevésbé tartják a kapcsolatot, miközben igény lenne az együttműködésre.

„Le kellene ülni a kisebbségi önkormányzattal, hogy segítsék, hogy a gyerek járjon iskolába, hogy partneri kapcsolat legyen az iskola és a szülő között, ne ellenségnek érezzék a pedagógust.” (interjú1)

Külön kérdésblokk foglalkozott a szociális szakemberek lehetséges szerepével az iskolák munkájában. Miközben a válaszadók mindegyike megemlítette, hogy a roma tanulók jelentős része hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű, az interjúkból az derül ki, hogy a családsegítők és más szociális szakemberek bevonására a pedagógiai munka során nagyon ritkán kerül sor, és valójában az igény sem jelenik meg erre a legtöbb esetben az iskolák részéről. Az is előfordult, hogy kicsit idegenkedve fogadták az új szociális szakembert, részben azért, mert az iskolában az igazgató véleménye szerint nem is nagyon vannak ilyen jellegű problémák, tehát ezért nincs szükség rá. Találtunk példát arra is, hogy inkább gyanakvással tekintettek rájuk. Ez ott történt meg, ahol az iskolavezető szerint egészen szoros kapcsolat alakult ki a diákok és az osztályfőnök között, az utóbbi ismeri a gyerekek problémáit, akik bizalommal fordulnak hozzá. Ez a vezető ki is mondta, hogy ha a diákok inkább a szociális segítőhöz fordulnának a jövőben a gondjaikkal, az felborítaná ezt a jól működő rendszert.

A középiskolák és a települések szerepe a roma diákok továbbtanulásának elősegítésében

A roma származású diplomások alacsony aránya felhívja a figyelmet e társadalmi csoport hátrányos helyzetére, ugyanakkor arra is rámutat, hogy az egyéni erőfeszítések mellett egyéb tényezők teljesülése is szükséges felsőfokú tanulmányok folytatásához. A középiskoláknak kiemelkedő szerepe van roma származású tanulók felsőoktatásba való bekerülésének segítésében.

A vizsgálatba bevont középfokú intézmények vezetői válasza alapján a cigány diákok sikeres továbbtanulásának hátterében a következő elemek fedezhetők fel:

1. szervezeti kultúra, befogadó szemlélet
2. iskolai nevelési program
3. a pedagógusok a diákok mellett, a család felnőtt tagjaira, a szülőkre kiterjedő figyelem, foglalkozás
4. személyes odafigyelés
5. pályaorientáció
6. családdal való együttműködés, partneri kapcsolat
7. egyetemekkel való együttműködés
8. felvételi felkészülést segítő programok
9. egyéb szervezetekkel való együttműködés

Szervezeti kultúra, befogadó szemlélet

Az iskolák vezetői kiemelték a befogadó szervezeti kultúra jelentőségét. A nevelői testület, az intézményvezető szemlélete, látásmódja alapvetően meghatározza, hogy a roma származású gyerekek sajátosságait elfogadják-e. A befogadó iskolai közeg azt jelenti, hogy minden gyermek értéként jelenik meg társadalmi, szociális hátterétől függetlenül, és ezért sikeresen be tud illeszkedni az iskolai közösségbe.

Az iskolai nevelési program, a tanári szerep kiterjesztése

A megkérdezett iskolaigazgatók szerint a sikeres felsőfokú tanulmányok folytatásához hozzájárul a pedagógusok felkészültsége, az iskola szakmai

munkája. Az iskola szakmai munkájához azonban nem csak a képzés minősége és a képzett pedagógusok szaktanári tudása sorolható. Az iskolaigazgatók válasza alapján látható, hogy a minőségi oktatáson kívül a színvonalas nevelési munka is nélkülözhetetlen a hátrányos helyzetű diákok felsőoktatásba történő bekerüléséhez. Az iskolának kompenzálnia, csökkentenie kell azokat a szociális, szocializációs hátrányokat, amelyekkel a gyerekek a családból érkeznek. A pedagógusok feladata közé tartozik tehát, hogy a hiányzó szociális készségeket, szocializációs hiányosságokat felismerjék és fejlesszék, azaz nevelői funkciójuk erőteljesebben érvényesül ezekben az intézményekben, sok esetben a szülők feladataiból, szerepeiből is átvállalnak. Egy nagyobb létszámú iskolában vagy egy nagyobb városban ez a fajta többlet-erőfeszítés nem biztos, hogy megvan, ezért megítélésük szerint máshol kudarccal zárulnának a gyerekek középiskolai tanulmányai.

Személyes odafigyelés, egyéni tanácsadás

A személyes odafigyelés, törődés jelentősége a továbbtanulás eredményessége hátterében szintén megjelenik a válaszadásokban. A tanuló és a tanár közötti személyes kapcsolat lehetővé teszi, hogy bizalom alakuljon ki a két szereplő között, és a tanuló megélheti, hogy a tanár egyéniségére és személyes élethelyzetére, képességére fókuszálva segíti, támogatja őt. Míg csoportban az érintett diák zavart érezhet, mert nem tudja választékosan kifejezni magát, vagy szégyenkezhet szociális helyzete miatt, addig az egyéni személyes helyzet biztonságot nyújt számára. A személyes odafigyelés segíti a tanulói teljesítményt, a továbbtanulás kérdésében a döntést, mivel a tanár a diák egyéni élethelyzetéhez, képességéhez igazodó megoldási javaslatokat fogalmaz meg.

A családdal való együttműködés, partneri kapcsolat

Az iskolaigazgatók mindegyike felhívta a figyelmet a gyermeket körbevevő családi környezet jelentőségére. Egyrészt arra, hogy a tanuló kedvezőtlen szocioökonómiai háttérrel rendelkezik, ami miatt a családi szocializációban erős hiányosságok jelentkeznek, ezért a pedagógusoknak pótolniuk, ki kell egészíteniük ezeket. Másrészt fontosak a családdal való együttműködés, a családokkal való szoros kapcsolat kialakítására tett törekvések is. A szülőkkel való partneri kapcsolatnak ugyanis nemcsak a lemorzsolódás megelőzésében van jelentősége, hanem a pályorientációban, a diákok továbbtanulásának támogatásában és a karriertervezésben is.

Ezzel ellentétes tapasztalata csak egy iskolaigazgatónak van, aki szerint a velük kapcsolatban lévő roma családok integrálódtak a helyi társadalomba, mind a tanulást, mind a munkavégzést fontosnak tartják, ezért gyermekeiket is motiválják az iskolai tanulmányok folytatására.

Felvételi felkészülést segítő programok

A középiskolák tanulói számára az egyetemi felvételi sikeressége érdekében a tanórákon kívüli, tanulást segítő programokat szerveznek. A megkérdezett iskolák a pedagógia eszköztárából jól ismert, a tananyag mélyítését és az érettségire történő felkészülést segítő elemeket sorolták fel: szakkörök, fakultációk, korrepetálás, mentorálás, kirándulások szervezése.

Ösztöndíjprogramok közül az Arany János Tehetséggondozó és az Arany János Kollégiumi Program, a tudományos Diákkörök Országos Konferenciája, az Út az érettségéhez, az Útravaló és a mentorálással összekötött ösztöndíj program került megemlítésre. A legtöbb középiskolai igazgató az AJTP és az AJKP jelentőségét emelte ki, ezek a legelterjedtebb és lenépszerűbb, valamilyen vizsgálatba vont iskolában jelen lévő programok. Két intézményben jelenik meg csupán egyéb, nem kormányzati forrásból finanszírozott ösztöndíj is. Az egyiket a gimnázium alapítványa, a másikat egyházi forrás biztosítja a rászoruló hátrányos helyzetű gyerekeknek tanulmányaik folytatásához.

Pályorientáció

A személyiséghez, a személyes képességekhez igazodó pályaválasztás alapvetően befolyásolja a felsőoktatásban folytatott tanulmányokat. A középiskolának fontos feladata, hogy segítse tanulóit a pályaválasztásban, megfelelő ismeretekkel lássa el őket a különféle szakmákról, a felsőfokú intézmények képzési kínálatáról, valamint a fiatal érdeklődéséhez, személyiségéhez, képességeihez igazodó képzésekről. Minél hamarabb sikerül számára egy reális, érdeklődésének, képességének megfelelő pályát találni, a diák annál motiváltabb és sikeresebb lesz céljai elérésében. A hátrányos helyzetű cigány diákok felsőfokú tanulmányainak eredményességét támogatja, hogyha olyan egyetemet választanak, ahol ugyanazt a törődést, elfogadást, támogatást kapják a hallgatók, mint amit a középfokú intézményben megszoktak. Ebben különösen nagy jelentősége van a roma szakkollégiumoknak, kiemelten azok mentorprogramjának

Egyetemekkel való együttműködés

A tanulók sikeres pályaválasztását segítheti elő a középfokú és a felsőfokú intézmények közötti együttműködés. Az egyetem világába való betekintés megkönnyíti a fiatal számára az átlépést az egyik intézményrendszerből a másikba. Az egyetem vagy a szakkollégium munkatársaival kialakított személyes kapcsolat biztonságot nyújt, és oldja a diákok kezdeti félelmeit, bizonytalanságát. Ez azonban nem elterjedt, ad hoc módon jelenik meg a középiskolák életében. Csupán néhány intézményvezető tett említést azokról az ösztöndíjprogramokról, amelyek célirányosan támogatják diákjaikat bizonyos felsőoktatási intézménybe történő belépésre (elsősorban a honvédelem és közszolgálat területére). Szintén egy-egy esetben jelent meg az interjúkban a roma szakkollégiummal való kapcsolat jelentősége, amely ösztönözheti és motiválhatja a hátrányos helyzetű és roma nemzetiséghez tartozó fiatalokat a továbbtanulásra. Egyéb ösztöndíjprogramok, mint például a Klebelsberg Képzési ösztöndíj-program, egyáltalán nem került megemlítésre. Ez alapján megállapítható, hogy a középfokú és a felsőfokú intézmények

közötti kapcsolat nem erőteljes, illetve a középiskolai tanárok sem kellően tájékozottak a további tanulmányok folytatását támogató ösztöndíjprogramok tekintetében.

Egyéb szervezetekkel való együttműködés

Nem jelenik meg erőteljesen más szervezetekkel való partneri viszony. Egy iskola említette a Nemzetiségi Önkormányzatokkal való kapcsolatot és együttműködést, amely azonban csak egy rövid ideig valósult meg. Egy igazgató emelte ki az iskolai szociális segítővel folytatott partneri kapcsolat jelentőségét a hátrányos helyzetű gyermekek sikeres továbbtanulása kapcsán. Valószínűleg ez annak is betudható, hogy a szociális segítők még nem olyan régóta vannak jelen az intézményekben.

A polgármesterek a hátrányos helyzetű cigány lakosok társadalmi integrációját egy tágabb perspektívában szemlélik. A hátrányos helyzetű roma fiatalok felsőoktatási tanulmányainak sikerességét a városvezetőkkel készített interjúk alapján a következő tényezők befolyásolják:

1. a munka és a tudás mint érték
2. a társadalmi normák követése
3. a településen élők, a városvezetés és a közszolgáltatások szerepe
4. Bursa Hungarica, illetve egyéb támogatási programok
5. a szegregátumok felszámolása

A munka és a tudás mint érték

A települési vezetők válaszaiban fontos elemként jelenik a szülők által végzett munka hatása a gyermek tanulási motivációjára. A polgármesterek szerint a gyermekek számára követendő példaként szolgál a család életvitele, valamint a tanulmányokhoz, munkához való hozzáállása. Értékelésük szerint az elmúlt évek gazdasági változásainak köszönhetően sok cigány lakos számára lehetővé vált a munka világába bekapcsolódni, és ez pozitívan befolyásolta életkörülményeiket, életkilátásaikat.

Szintén segíti a gyerekek tanulási motivációjának kialakulását, ha látják, hogy a tanulás által továbbléphetnek, és nagyobb lehetőségük nyílik magasabb jövedelem megszerzésére. Ha a

családban a tudás mint érték megjelenik, akkor a szülők ösztönzik gyermekeiket az iskolai tanulmányaik folytatására.

A településen élők, a városvezetés és a közszolgáltatások szerepe

Lényeges momentumként tűnik ki a település vezetői és az ott élők befogadó szemlélete, viszonyulása, a személyes kontaktus megléte. Egy-egy kivételtől eltekintve az önkormányzatok kevésbé alkalmaznak célzott, romák számára biztosított támogatásokat vagy programokat, inkább a mindenkire kiterjesztett, univerzális megoldások jelennek meg.

Egy településvezető megítélése szerint a középiskola a város életében olyan jelentős szerepet tölt be, hogy habár fenntartói hatáskörük már nincs, forrásokat biztosítottak az iskolai épületek felújítására, korszerűsítésére. Ebben a középiskolában jellemzően a diákság a helyi lakosokból kerül ki, és a tanulók 90%-a roma származású.

A toleráns magatartás és szemlélet jelentőségét a településvezetők is kiemelték. A sikeres felsőfokú tanulmányok hátterében a településen élők és az iskola toleráns szemlélete áll. Fontos és lényeges momentum a helyben elérhető köznevelési, szociális és egészségügyi intézmények együttműködése.

A társadalmi normák követése

Az integráció megvalósulásának fontos eleme a polgármesterek szerint a normakövetés, a társadalmi szabályok betartása, betartatása. Ebben nemcsak a családok által nyújtott mintának van jelentősége, hanem az iskolának, a tehetséggondozó programoknak, a művészeti vagy a sporttevékenységeknek is. A társadalmi szabályok ezeken a helyeken megtanulhatóvá, elfogadhatóvá válnak a gyerekek életében.

Bursa Hungarica Ösztöndíj és egyéb támogatások

A települések vezetői fontosnak tartják a rászoruló fiatalok felsőfokú tanulmányainak támogatását. A Bursa Hungarica Felsőoktatási Önkormányzati Ösztöndíjat mint hátránykompenzáló támogatást fontosnak tartják, de igyekeznek

egyéb forrásokkal is segíteni a településen élő ifjúság egyetemi tanulmányait, például a nyelv- vizsga megszerzésének pénzügyi támogatásával. Mindezeket kiegészítik azok a civil és állami szolgáltatások (pl. óvodák, családsegítés), amelyek a gyermek megszületésétől segítik a családokat, valamint a gyermekeket iskolai tanulmánya- inak folytatásában, például a Tanoda program segítségével.

Szegregátumok felszámolása

A polgármesterek válaszaiban megjelent, hogy a településen lévő szegregátumok felszámolása kiemelt cél az önkormányzatok munkájában. A szegregátumok rossz lakhatási és infrastruk-

turális körülményei akadályozzák a cigányság társadalmi integrációját a településeken. A szeg- regátumok megszüntetése, a lakhatási körülmények javítása pozitívan járulnak hozzá mind a családok munkába állásához, mind a gyerme- kek iskolai előmeneteléhez. A települések több- féle megoldást alkalmaznak. Volt, ahol a szeg- regátumszerűen működő lakótömböt egész egy- szerűen felszámolták, megszüntetve ezzel a fizi- kai elkülönülést. Egy másik településen a szeg- regátumok megszüntetését a lakókörnyezet in- frastrukturális fejlesztésével, valamint az állami és közösségi szolgáltatások kiterjesztése által képzelik el.

Utánkövetés

Az utánkövetés lehetővé teszi az iskoláknak, hogy értékeljék munkájuk sikerességét, visszajelzést kapjanak erőfeszítéseik eredményességéről a fiatalok sikeres továbbtanulása és pályaválasztása szempontjából. Az intézmények képet kaphat- nak arról is, hogy egykori diákjaik sikeresen beilleszkedtek-e az egyetemi életbe, meg tud- tak-e felelni a felsőoktatási követelményeknek, adottságaiknak megfelelő pályát választottak-e továbbtanulásuk során.

Az interjúk során kapott válaszok alapján azon- ban megállapítható, hogy alumni rendszere nincs az iskoláknak. A sikeres felvételi eredményekről tudnak, mivel a diákok visszajeleznek az in- tézményeknek, a tanároknak vagy az osztály- főnököknek. A későbbiekben azonban a válasz- adók jelentős részénél csak a közösségi háló és az osztálytalálkozókat nyújtanak információt a volt tanulóik tanulmányainak és sorsának alakulásáról. Nyilvántartást nem vezetnek róluk. Néhány iskolánál ugyanakkor már erőteljeseb- ben jelentkezik az utánkövetés igénye, itt figye- lik a diákok felvételi eredményeinek alakulását. Az intézmények roma szakkollégiumokkal való szorosabb együttműködése segíti a nevelőtestüle- tet abban, hogy tájékozódjanak volt tanítványaik egyetemen nyújtott teljesítményéről.

„Ha nem is hivatalos utánkövetést alkalmazunk, de igyekszünk mindenkit követni a felsőoktatás- ban is. Ha a roma szakkollégiumban volt valami- lyen előadás, elmentem, hogy lássák az egykori diákok, hogy továbbra is fontosnak tartjuk őket. De azt is látjuk, hogy nagy a lemorzsolódás a felsőoktatásban is, a családi háttér itt nagyon hiányzik. Büszkéek vagyunk a továbbtanuló diákokra, és a diákok is büszkéek az iskolájukra, gyakran visszajárnak hozzánk.” (interjú5)

A település vezetőinek még kevesebb a lehető- sége a településen élő diákok életútjának nyom- mon követésére. A kisebb települések polgár- mestereinek az informális kapcsolatok révén több esélyük van arra, hogy információt kapjanak, ki hova ment továbbtanulni, ki hol végzi tanulmá- nyait. Az utánkövetésre való igény itt is meg- jelenik, részben azért, mivel megítélésük szerint a település roma közössége előtt a pozitív élet- utak példaértékűek, és motivációt jelentenek a többi diák, fiatal számára. Másrészt a település humán erőforrás-igényét is nagyobb eredményes- séggel tudnák biztosítani, ha tájékozottabbak lennének a településen élő diákok tanulmánya- ival és végzettségével kapcsolatosan.

Hogyan lehetne javítani a roma gyerekek továbbtanulási arányát?

A gyerekek továbbtanulásának segítésére vonatkozó kérdésre az igazgatók és városvezetők többsége nehezen talált választ. A kapott válaszokból a továbbtanulás segítésében három tényező rajzolódik ki. Az egyik az oktatás rendszere, beleértve a pedagógusképzést és a nyelvoktatást is, a másik a családi háttér, a harmadik pedig a mintaadás.

Az igazgatók az oktatás szempontjából elsősorban az oktatás módszertani megújulását, átalakítását hangsúlyozták. Így többek között a kis létszámú osztályok szükségességét, a problémaalapú oktatást, az egyéni foglalkozások erőteljesebb megjelenését. Szükségesnek látják a gyerekek tanulmányi módszertani felkészítését is annak érdekében, hogy hatékonyabban tudjanak tanulni, igaz, az egyik interjúalany utalt a gyerekek túlterheltségére is.

„Az oktatás alapvetően a középosztály számára szól, a gyengébb háttérű gyerekek lemaradnak integrált keretek között. A szabályszerűséget nehezebben tűrik a roma származásúak, ezért kis létszámú osztályokban lehetne őket tanítani, nevelni. De ehhez elfogadó, toleráns pedagógusok kellenek. Egyébként a magatartásbeli problémák miatt beteszik a gyerekeket egy skatulyába, amiből nem tudnak kitörni.” (interjú8)

Az egyik válaszadó szerint a felsőoktatásba való bekapcsolódást ellehetetleníti a hátrányos helyzetű gyerekek számára a jövőben bevezetendő, felvételihez szükséges nyelvvizsgakövetelmény. Az általunk megkérdezett roma szakkollégista hallgatók szerint is az egyik legnehezebb feladat számukra a nyelvvizsga megszerzése. Az oktatás szempontjából kiemelten fontos a pedagógusképzés megújítása is, a pedagógiai innovációk, mérések alkalmazása. Mindezt tömören összefoglalta az egyik válaszadó: *„Meg kell újulni az oktatásnak.”*

A következő tényező, amit kiemeltek az igazgatók, a családi háttér tényező: a családok

megszólításában is látják annak a lehetőségét, hogy több cigány gyerek tanuljon tovább. A szülők alacsony iskolai végzettsége jelentősen befolyásolja a gyermekeik továbbtanulását. A szülők nem látják a diploma megszerzésének jelentőségét, különösen akkor, ha a gyerek egy szakma megszerzésével vagy segédmunkával már tizenhat éves korában pénzt tud keresni. Sok esetben a család anyagi okokra hivatkozva sem tudja segíteni a továbbtanulást, sőt ellenérdekel benne, mivel a gyerekek nemegyszer 16 éves koruktól dolgoznak és hozzájárulnak a családi költségvetéshez. Előfordul olyan is, hogy az iskola inkább elengedi őket 1-2 hétre dolgozni, ami nem szabályos, de néha legalább így rá lehet őket venni, hogy visszatérjenek az iskolába az egyébként 16 évet betöltött, nem tanköteles fiatalok. A családi szocializáció hiányosságait enyhítheti a kollégiumi elhelyezés, ami szintén segítheti a gyerekek továbbtanulását. Az általunk megkérdezett iskolák többsége mellett kollégium is működik; ahol nincs kollégium, ott is felmerül, hogy szükség lenne rá.

A harmadik helyen a mintaadás szerepel, amit mind az igazgatók, mind a városvezetők fontosnak tartanak a cigány gyerekek továbbtanulásának előmozdítása érdekében. Ez a minta lehet egy sikeres roma személy, aki tovább tanult, vagy valamilyen vezető szerepet tölt be akár a helyi közéletben, akár más szakmai területen. A válaszadók közül többen megemlítették, hogy jártak az intézményükben roma szakkollégista hallgatók, és ezt a példát is fontosnak látják a továbbtanulás segítésében. A minták, példák erősíthetik a cigány gyerekeket abban, hogy nekik is sikerülhet a tanulás, az önálló életkezés. A szakkollégiumban ösztöndíjat, személyes segítséget kap a hallgató, ami szintén motiváló tényező.

Összegzés

A kutatás során két intézményi modellt láttunk kirajzolódni. Mindkét iskolában más-más módon, de jelentősen segítik a roma gyerekek továbbtanulását. Ezekből az intézményekből jelentősebb számú cigány gyermek került a felsőoktatásba és a szakkollégiumokba az elmúlt években. Az egyik a Biriben működő Dankó Pista Óvoda, Általános Iskola, Középiskola, Kollégium és Alapfokú Művészeti Iskola: *„Ahol mindent elrendez az iskola. Lehet, hogy még sok is. Olyanok, mintha egy inkubátorban lennének.”* (interjú 5)

A helyi önkormányzat nem tudta biztosítani az általános iskola fenntartását, ezért egy Nonprofit Kft. jött létre, ami 2004 óta működteti az iskolát, amely egy többségében hátrányos helyzetű roma gyerekek oktatásával foglalkozó intézmény egy olyan településen, ahol nem élnek romák. Az intézmény a bölcsődétől a középiskoláig minden korcsoportot megcéloz, sőt felnőttképzést is működtet. Az intézmény pedagógusait befogadó szemlélet jellemzi. A pedagógusok körében van fluktuáció, de van egy „kemény mag”, ami állandó. *„Azt látjuk, és azt tudni kell a cigány gyerekek körébe, akkor nincs probléma, hogyha valakihez nagyon kötődnek. Ha nem fogadnak el valakit, akkor ott nincs tovább.”* (igazgató) A pedagógusok szerepköre nem hagyományos, újraértelmeződött, az oktatás mellett a nevelési funkció is erőteljesen jelen van. A pedagógusok tanórán kívüli tevékenység keretében is foglalkoznak a gyerekek fejlesztésével, segítségével. Többféle oktatási módszert és eszközt alkalmaznak a roma származású hátrányos helyzetű diákok továbbtanulásának segítésében.

Kiemelt feladatnak tekintik az alapkompenciák fejlesztését, mivel a tanulók jó részének e területen problémája van. 10. osztálytól pályaaorientáció kezdődik. A hátrányt kompenzáló, lemorzsolódást megelőző és a továbbtanulást segítő, ösztönző eszközök nem különülnek el egymástól, tehát míg a mentorálás célja az egyik tanulónál az iskolai tananyag elsajátításának támogatása, addig egy másik tanulónál a felsőoktatásba

történő továbblépést segíti elő. Az érettségire való felkészítésre fokozottan figyelnek. Emelt szintű érettségire készítenek például lovári nyelvből, korábban társadalomismeretből. Az iskola soha nem zár be, július 1-től táboroztatják a gyerekeket négy héten át Felsődobozán, ahol saját táborhelyet alakítottak ki. Mentortábor szerveznek azoknak, akik már majdnem lemorzsolódtak. A szakiskolában tanulók körében jellemzőbb a lemorzsolódás, a gimnáziumban tanulók már fontosnak érzik a tanulást. A gimnáziumnak presztízse van a környező településen. A szülőket próbálják minél inkább bevonni az iskola életébe, ez azonban nehézkes. A szülők bevonásának nem szokványos módját választották, így például a szülői értekezletet kihelyezik az adott településre, ahol a gyerek lakik. Gyakrabban mennek családot látogatni, mint a többi intézmény pedagógusai. *„Szülői háttérről nem tudunk beszélni.”* Az intézmény a pályázati lehetőségeket is kihasználja, így például a gyerekek szállítását is megoldja, amennyiben ez szükséges (négy iskolabuszsal rendelkeznek). Az intézmény kollégiumot működtet, ami szintén jelentősen hozzájárul a pedagógiai munka segítéséhez, a gyerekek szocializációs szintjének javításához. Az intézmény sajátossága, hogy kapcsolatot tart a felsőoktatási intézményekkel, különösen a Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Karával.

A másik intézmény a kisvárdai Bessenyei György Gimnázium és Kollégium, amelynek működését jól jellemzi az igazgató mondata: *„Kevésbé gondoljuk azt, hogy az iskola a becsengetéstől a kicsengetésig tart.”*

Az iskolát a tankerületi központ tartja fenn, az iskolában az Arany János Tehetséggondozó Program működik. Az iskola tanulói számára elhelyezést biztosító kollégium az Arany János Kollégiumi Program tagja. Ezenkívül is jellemző, hogy az iskola számos olyan projektet valósít meg, ami a tanítási időn túl biztosít tehetséggondozást, szabadidős tevékenységet, vagy éppen a diákönkormányzat működését segíti. Az iskolát az elérhető források, pályázati lehetőségek

maximális kihasználása jellemzi. A programok sokfélesége mellett az oktatási módszerek is innovatívak az iskolában. A tevékenységközpontú oktatás kiemelt szerepet kap, valamint a kooperatív technikák, a projekt módszer is jelen vannak az oktatásban. A pedagógusokat befogadó szemlélet jellemzi. A pedagógiai tervezés, célkitűzés szerves része az oktatásnak. Az iskola filozófiája, hogy a gyerekek lehetőségek kell adni, hogy próbálja ki magát, mert mindenki tehetséges valamiben. Az iskola tárgyi felszereltsége, infrastruktúrája kiemelkedően jó. A laborok, a tornatermek számos olyan lehetőséget biztosítanak, ami hozzájárul ahhoz, hogy a gyerekek a tanórán kívül is jól töltsék el az idejüket, és kipróbálhassák magukat különböző tevékenységekben. Az iskolában a kompetenciamérések eredményei alapján jelentős a hozzáadott pedagógiai érték. A hátrányos helyzetűek jobb eredményeket érnek el, mint ami a családi háttérindex alapján feltételezhető. *„Nem elveszünk a tanulóktól, hanem esélyt adunk.”* (igazgató)

A sikeres felsőoktatási felvételt az egyéni gondoskodással, a programokkal, a képzési struktúrával, az iskola klímájával érik el. Az emelt

érettségit, a nyelvvizsgát, az ECDL-vizsgák megszerzését a hátrányos helyzetű tanulók az iskola hathatós segítségével érik el, szülői háttér nélkül. A szülőket próbálja az intézmény bevonni a pedagógiai munkába, ez sokszor nehézkes, a családlátogatást is működtetik, de ritkán.

Az intézmény kapcsolatban van felsőoktatási intézményekkel, egy-egy tehetséges diák fejlesztésébe akár egyetemi oktatót is bevonnak mentorálás céljából. A tanulók jelentős számban választják a Debreceni Egyetem szakjait, így a roma szakkollégiumokba is jelentős számban kerültek be az elmúlt években a diákok, annak ellenére, hogy személyes kapcsolat nincs az intézmény és a szakkollégiumok között. Ebben az esetben a diákok egymásnak adják az információt, a szakkollégisták ismertetik meg a lehetőséget a középiskolásokkal.

Mindkét intézmény más-más körülmények között, de befogadó pedagógiai szemlélettel, innovatív pedagógiai módszerek alkalmazásával, mondhatni a kicsengetésen túli időben végzett jelentős pedagógiai munkával járul hozzá a roma tanulók felsőoktatásba való bekerüléséhez.

Absztrakt

Kutatásunk során célunk annak feltérképezése volt, hogy milyen tényezők segítik a roma származású, többségében hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű fiatalok felsőoktatásban történő továbbtanulását. Kiemelt célunk volt annak vizsgálata, hogy azon középiskolák, amelyek eredményesek voltak e diákok továbbtanulásának segítésében, milyen módszereket, eszközöket alkalmaztak, ennek kapcsán fellelhetőek-e jó gyakorlatok. A kutatásunk módszere – a dokumentum és statisztikai adatelemzés mellett – a szóbeli kikérdezés volt; azon Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei középiskolák igazgatóival – összesen kilenc fővel – készítettünk részben strukturált interjút, amelyekből legalább két roma származású diák bekerült a felsőoktatásba, és tagja valamely e megyékben működő roma szakkollégiumnak. Az iskolák vezetői mellett a középiskoláknak otthont adó települések polgármestereit is megkérdeztük.

Kutatásunk eredményeképpen kétféle – min-tának is tekinthető – modell rajzolódik ki. Az egyik modell alapja az, hogy kifejezetten a hátrányos helyzetű roma gyerekek beiskolázására koncentrálnak (az iskolában a roma tanulók aránya meghaladja a 90%-ot), és a pedagógiai módszerek mellett alapvetően szociális munka módszereket is alkalmaznak, különösen a szülő-vel való együttműködés során. A másik modellt az inkluzív oktatás jellemzi. Ennek a sajátossága, hogy a kedvező oktatási feltételek biztosítása mellett kiemelt figyelmet fordítanak a diákok személyes segítésére, amely során a nevelés, a személyiségfejlesztés kitüntetett szerepet kap. Publikációnkban részletesen ismertetjük e modelleket, továbbá azon körülményeket is, amelyek hozzájárultak ezek kialakításához.

Kulcsszavak: *roma szakkollégiumok, továbbtanulás, középiskola*

Abstract

The aim of our research was to identify the factors that contribute to the further education of young people of Roma origin, who typically arrive from disadvantaged or cumulatively disadvantaged environment. Our priority was to explore the methods and tools used by secondary schools that have been successful in helping these students to get into higher education, and whether good practices can be found in this regard. The method of our research – besides document and statistical data analysis – was oral interview. We conducted semi-structured interviews with the headmasters of those secondary schools in Hajdú-Bihar and Szabolcs-Szatmár-Bereg counties – a total of nine – from where at least two Roma students were enrolled in higher education and the students are members of Roma special colleges in these counties. In addition to the headmasters, we also interviewed the mayors of the municipalities, where the secondary schools are

located. As a result of our research, two models were found, which can be considered as samples in this respect. In the first model the school focuses on the recruitment of disadvantaged Roma children (the proportion of Roma students in that school is over 90%) and in addition to pedagogical methods, they also use social work methods, especially when working with parents. The other model is characterized by inclusive education. The peculiarity of this model is that besides providing favourable educational conditions, special attention is paid to the personal assistance of the students, during which education and personality development play a special role. This paper describes these models in detail, as well as the circumstances that contributed to their development.

Keywords: *roma special colleges, further education, high school*

Felhasznált irodalom

Bálint Lajos, Obádovics Csilla (2018) Belföldi vándorlás. In: Monostori Judit, Óri Péter, Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal Népeségstudományi Kutatóintézet. 217–236.

Bernát Anikó (2018) A magyarországi romák társadalmi integrációja a 2010-es években. In: Kolosi Tamás, Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport*. Budapest: TÁRKI.

Bernstein, Basil (1975) Nyelvi szocializáció és oktathatóság. In: Pap Mária, Szépe György (szerk.): *Társadalom és nyelv*. Budapest: Gondolat. 393–434.

Bourdieu, Pierre (1974) Az oktatási rendszer ideologikus funkciója. In: Ferge Zsuzsa, Háber Judit (szerk.): *Az iskola szociológiai problémái*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó. 65–92.

Coleman, James S. (1974) *Iskolai teljesítmény és versenyszerűség*. In: Ferge Zsuzsa, Háber Judit (szerk.): *Az iskola szociológiai problémái*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó. 377–397.

Gödri Irén (2018) Nemzetközi vándorlás. In: Monostori Judit, Óri Péter, Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal Népeségstudományi Kutatóintézet. 237–270.

KSH (2019/A) A lakónépesség nem szerint, január 1. (2001-). https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wdsdoo3c.html (letöltés: 2019. augusztus 12.).

Lannert Judit (2018) *Nem gyermeknek való vidék. A magyar oktatás és a 21. századi kihívások*. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport*. Budapest: TÁRKI. 167–185.

Liskó Ilona (2005) *A roma tanulók középiskolai továbbtanulása*. Budapest: Felsőoktatási Kutatóintézet. https://ofi.hu/sites/default/files/attachments/268_lisko_cigkozepfoktovabbtanul.pdf (letöltés: 2019. augusztus 15.).

Pénzes János, Tátrai Patrik, Pásztor István Zoltán (2018) A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. *Területi Statisztika*, 58. évf.1. sz. 3–26.

Somlai Péter (1997) *Szocializáció*. Budapest: Corvina.

Köszönetnyilvánítás

Ezúton mondunk köszönetet Dr. Lakner Zoltán Lehelnek,
aki tudományos tanácsadóként segítette a kutatás megvalósítását.